

Gertrud Maes

De keuzestress van een goudzoeker

Gertrud Maes (1960) vertrok – net achttien – met een vwo-diploma op zak als au-pair naar Parijs. Van een klinkerweggetje in het Utrechtse platteland naar de boulevard Voltaire in de Ville lumière: wat een schok! Maar ook de manier om een taal te leren. Voeg hierbij een Parijse liefde en, sur le tard, een studie Franse taal en Cultuur aan de UVA, gevolgd door een master Vertaalwetenschap, en het recept is perfect. Recepten? Ja, daar weet ze ook het een en ander van – voordat ze begon te vertalen was ze chef-kok. Van de Franse keuken naar de Franse literatuur. Dankzij La Fabrique des traducteurs littéraires en collega Martine Woudt vond ze al gauw haar weg in vertalersland. Haar eerste solovertaling, De naam van mijn broer van Larry Tremblay, werd bekroond met de Euregio Literatuurprijs 2017. In 2018 werd ze genomineerd voor het Dr Elly Jaffé-stipendium. Leïla Slimani's Een zachte hand stond in 2018 op de longlist van de Europese Literatuurprijs, en het tweede deel van haar trilogie 'Het land van de anderen', getiteld Kijk ons dansen haalde in 2023 zelfs de shortlist. Naast haar vertaalwerk geeft Gertrud Franse conversatielessen, is ze docent aan de Vertalersvakschool en actief bij de Auteursbond. Ook is ze al jaren de Franse stem van Repair Café international. 'De keuzestress van een goudzoeker' was haar bijdrage aan de Vertalersgeluktournee 2023.

De keuzestress van een goudzoeker

'Merci d'avoir fait de ces mots un autre univers, de m'avoir offert un morceau de monde.' Dat schreef Leïla Slimani als opdracht in mijn vertaling van haar laatste roman, het tweede deel van de trilogie 'Het land van de anderen', getiteld *Kijk ons dansen*. Daaruit blijkt al het respect dat Slimani voor haar vertalers heeft. Ze is zich er heel goed van bewust dat vertalers ervoor zorgen dat haar werk kan reizen en zo'n groot publiek bereikt. Haar respect bleek ook tijdens het interview dat ik in 2020 met haar had, bij haar uitgever Gallimard; ze vond dat vertalers veel te weinig erkenning kregen voor hun werk. Het interview ging over haar stijl van schrijven en over wat zij van haar vertalers verwacht. Ze vergeleek vertalers met

goudzoekers, ze moeten in hun eigen taal graven, speuren, zeven, op zoek naar de juiste woorden, zinnen en klanken om daarmee dezelfde sfeer te scheppen als in het oorspronkelijke werk.

Niet-bestaande uitdrukkingen

Als een goudzoeker in je eigen taal op zoek gaan naar de beste mogelijkheid. Dat is mooi gezegd, maar wat doe je dan met uitdrukkingen die in je eigen taal niet bestaan? In *Kijk ons dansen* ergert Aïcha zich aan een uitdrukking van haar moeder. Die noemt haar *'soupe au lait'*, wat zoiets als opvliegend betekent. En dan volgt de uitleg waarom Aïcha zich zo aan die uitdrukking stoort. Het doet haar denken aan de soep die ze vroeger kreeg voorgezet, met allemaal slierten en te gare brokken groenten erin. Wat moet je dan als vertaler met de *'soupe au lait'*? Je zou het kunnen vertalen met 'aangebrand', maar dan moet je de hele alinea herschrijven en Aïcha niet laten gruwelen van het slijmerige gevoel van die groenten, maar van de aangebrande smaak. Dat is een hele ingreep in de tekst.

Ik deed het zo:

Aïcha était comme son père. Susceptible, violente. «Soupe au lait», disait Mathilde, et ce qui vexait Aïcha, ce n'était pas l'accusation elle-même mais la bêtise de cette expression. Elle pensait toujours à ces potages que préparait Mathilde quand elle était enfant. Y flottaient des morceaux de légumes bouillis, des filaments de navets qui dégoûtaient Aïcha.

Aïcha was net als haar vader. Lichtgeraakt, opvliegend. *Soupe au lait*, zei Mathilde als Aïcha 'overkookte', en dat griefde haar, niet om de beschuldiging zelf, maar om de domme uitdrukking. Het deed haar denken aan de soepen die

Mathilde kookte toen ze klein was. Er dreven stukken gekookte groente in, slierten meiknol, waar Aïcha van gruwde.

Ik koos ervoor de Franse uitdrukking te laten staan, maar met een kleine toevoeging. Dat deed ik om drie redenen:

1. De woorden ‘soupe’ en ‘lait’ zijn vermoedelijk voor veel Nederlandse lezers te begrijpen. Ze zullen snappen dat het om een soort soep gaat en bovendien blijkt dat uit het vervolg.
2. Mathilde, Aïcha’s moeder, is Française, maar het verhaal speelt zich af in Marokko. Mathilde is de vreemdeling en het is dus niet zo gek om haar een uitdrukking in een andere taal te laten gebruiken.
3. Door ‘overkookte’ toe te voegen, verduidelijk ik de betekenis van de uitdrukking zonder al te veel in te grijpen in de tekst.

Keuzestress

Nog een ander voorbeeld van de problemen van de goudzoeker: voor elke zin, voor elk woord zijn er talloze mogelijkheden om een sfeer, een emotie, een gedachte uit te drukken. Dat valt vooral op wanneer meerdere mensen eenzelfde tekst vertalen; laat vijf vertalers aan een tekst werken en je hebt vijf verschillende vertalingen. Mooie voorbeelden daarvan krijg je bij de Vertalersvakschool, waar ik lesgeef. De hier volgende zin is een fragment uit een brief van Mehdi aan Aïcha. Het personage Mehdi is geïnspireerd op Slimani’s vader, Aïcha op haar moeder. Mehdi is jong, smoorverliefd en nogal geëxalteerd. Hij heeft een stommitieit begaan: hij heeft Aïcha’s vader om haar hand gevraagd, zonder dat zij dat wist. Ze is woedend en het contact is verbroken. Hij schrijft haar een lange brief, met daarin de zin:

Ton absence en moi, rien ne pourrait la remplir, ni personne. Il me faudrait aménager dans ce vide une tanière où dormir longtemps, traverser comme un ours l’hiver du deuil en plein été.

En zie de vertalingen:

1. De leegte die je in mij achterlaat zou niets of niemand kunnen vullen. Ik zou in deze leegte een schuilplaats moeten inrichten om lange tijd te slapen, midden in de zomer de winter van rouw als een beer moeten doorstaan.
2. Jouw afwezigheid in mij, niets en niemand kan die vullen. In die leegte zou ik een hol willen graven waarin ik lang ga slapen, als een beer de winter van de rouw doorbrengen, in hartje zomer.
3. Jouw afwezigheid in mij, niets kan die vullen, niemand. Ik zou in deze leegte een hol moeten maken waarin ik lang kan slapen, waar ik als een beer midden in de zomer de rouwwinter kan doorstaan.

4. Je afwezigheid in mij kan niets of niemand opvullen. In die leegte zou ik een warm hol moeten maken om lang te slapen en, als een beer, de winter van rouw te overbruggen in hartje zomer.
5. Niets of niemand kan jouw afwezigheid in mij vullen. In de leegte zou ik een hol moeten maken om lang in te slapen, om als een beer, hartje zomer, een winter van rouw te doorstaan.

Welke van de vijf geeft de dramatiek het beste weer? En wat maakt dat u voor de ene of de andere versie kiest? Is dat de woordvolgorde? Is het goed om met 'leegte', of met 'afwezigheid' te beginnen, of kan dat juist beter aan het einde van de zin komen? En waar moeten 'niets' en 'niemand' staan. Is 3 lekker dramatisch met 'niemand' achteraan, net als in de Franse tekst?

Of zit de dramatiek toch vooral in de woordkeus? Klinkt een hol inrichten, bij 1, niet vreemd in het Nederlands, verwacht je dan dat er stoeltjes en een bed in staan? Is het warme hol van 4 niet te gezellig? Waarom zou je 'warm' hier trouwens toevoegen? Hoe klinkt 'midden in de zomer' ten opzichte van 'hartje zomer'? En kiezen we voor het ritme en de klemtoon van 'doorstaan', 'doorbrengen' of 'overbruggen'? Want wat we ook niet mogen vergeten is de muziek van een taal. Die is van het Frans heel anders dan van het Nederlands. De juiste noot op de juiste plaats zetten, zei Slimani daarover. Er zijn dan ook vertalers die hun vertaling hardop lezen, of ze hebben een trouwe gezelschap die hun voorleest.

Keuzes, keuzes, keuzes! Welk van al die klompjes is het gouden? Niet voor niets hoor je ervaren vertalers weleens verzuchten dat het werk met ieder boek dat je vertaalt moeilijker wordt, omdat je je steeds meer bewust wordt van alle mogelijkheden die er zijn. Dat gevoel herken ik goed, soms verdwaal ik in het labrynt van keuzes, maar dan is er weer een mooie, gelukkig makende vondst. En altijd gloort er in de verte, of griezelig dichtbij, een deadline die een einde maakt aan de keuzestress van de goudzoeker.